

el-MELİKÜ'n-NÂSİR, Yûsuf

(الملك الناصر يوسف)

Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsir

Salâhuddîn Yûsuf

b. el-Melikü'l-Azîz Muhammed

b. el-Melikü'z-Zâhir Gâzi

(ö. 658/1260)

Eyyûbîler'in

Halep ve Dimaşk kolu hükümdarı
(1236-1260).

627'de (1230) Halep'te doğdu. Babası el-Melikü'l-Azîz Muhammed'in Rebîülevvel 634'te (Kasım 1236) ölmesi üzerine yedi yaşında iken Halep meliki oldu. İktidarının ilk yıllarında meliklik, babaannesi Dayfe Hatun başkanlığında bir grup devlet adamı tarafından idare edildi. el-Melikü'n-Nâsir Yûsuf'un Halep hâkimiyetini Sultan el-Melikü'l-Kâmil Muhammed de tanıdı. Dayfe Hatun'un ölümüne kadar (640/1242) süren bu ilk dönemde Halep yönetiminin temel politikası, Halep'in bağımsızlığına korumak ve genişlemektir. Bu devirde Maarretünnu'mân ve Ca'ber kaleleri Halep melikliği topraklarına katıldı. Hama uzun süre kuşatıldıysa da alınamadı. 638'de (1240) isyan eden ve Halep yakınlarına gelerek yağmalarda bulunan Hârizmliler, uzun süren bir mücadeleden sonra Humus Eyyûbî hâkimi el-Melikü'l-Mansûr İbrâhîm'in yardımıyla bertaraf edildi. Bu esnada Harran, Ruha (Urfa), Re'sûl'ayn, Rakka ve Suruç Halep melikliği sınırlarına dahil edildi.

Dayfe Hatun öldüğünde on üç yaşlarında olan el-Melikü'n-Nâsir, bağımsız hareket etmeye başladığı bu dönemde Şemseddin Lü'lü' el-Emîni gibi tecrübeli devlet adamlarından istifade etti. 646'da (1248) el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'nın hâkimiyetindeki Humus'u kuşatan el-Melikü'n-Nâsir şehri ele geçirdi. Ertesi yıl Musul Atabegî Bedreddin Lü'lü'ü yenerek Nusaybin'i topraklarına kattı.

el-Melikü'n-Nâsir, 648 (1250) yılında Mısır'daki son Eyyûbî sultanı el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah'ı Memlükler'in öldürmesi üzerine ümerâ tarafından Dimaşk'a davet edildi ve şehri savaşmaksızın ele geçirdi. Turan Şah'ın öldürülmesinden doğan yönetim boşluğundan faydalanarak Ba'lebek, Aclûn, Selhad ve Selemiye'yi topraklarına kattı; böylece Hama hariç bölgenin büyük kısmına hâkim oldu. Kerek ve Şevbek hâkimi el-Melikü'l-Mugis de ona tâbi oldu. 1250 yılında bütün Suriye ve Diyarımudur onun denetimi altındaydı. el-Melikü'n-Nâsir daha son-

ra diğer Eyyûbî melikleriyle birlikte Mısır üzerine yürüdü. 10 Zilkade 648'de (3 Şubat 1251) Abbâse'de yapılan savaşta Mısır Memlük ordusunu yenilgiye uğrattı. Kaçanlar Memlük kuvvetlerinin yenildiğini haber verince Kahire'de hutbe el-Melikü'n-Nâsir adına okundu. Ancak daha sonra Eyyûbî ordusundaki Azîziye memlüklerinin ihaneti yüzünden zor durumda kalıp Dimaşk'a kaçtı. Karargâhı ele geçirilen el-Melikü'n-Nâsir'in bazı yakınları ve büyük kumandanları esir düştü. Mısır'la devam eden harp Safer 651'de (Nisan 1253) Abbâsi halifesinin elçisinin araya girmesiyle sona erdi. Ürdün (Şeria) nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edildi. Şeria nehrine kadar uzanan Filistin toprakları Memlükler'e bırakılırken Şeria ve Nablus'un ötesindeki topraklar Eyyûbîler'e verildi. Bu olayın ardından el-Melikü'n-Nâsir'in ordusu Filistin sahilindeki Haçlı şehirlerini yağmaladı. Haçlılar da bunun intikamını almak amacıyla Ban-yas'a saldırdılar. Haçlılar'la Eyyûbîler arasındaki gerginlik 652 (1254) yılında yapılan anlaşmayla sona erdi.

Öte yandan Memlük Devleti'yle yapılan barış çok kısa sürdü. Bahriyye Memlükleri, liderlerinden Fârisüddin Aktay'ın Memlük Sultanı el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek tarafından öldürülmesi üzerine el-Melikü'n-Nâsir'a sığındılar. Onların teşvikiyle Gazze'ye gelen el-Melikü'n-Nâsir ile Memlük Devleti arasında halifenin elçisinin araya girmesiyle tekrar bir anlaşma yapıldı (654/1256). Arış'e kadar bütün Suriye el-Melikü'n-Nâsir'a bırakıldı.

el-Melikü'n-Nâsir, aynı yıl veziri İbnü'l-Adîm'i sultanlığının tanınması için hil'at almak üzere Abbâsi Halifesi Mûsta'sım-Billâh'a gönderdi. Ancak onun bu isteği el-Melikü'n-Nâsir'a Aybek'in araya girmesi sebebiyle reddedildi. Halife ertesi yıl fikrini değiştirerek el-Melikü'n-Nâsir'a hil'at gönderdi. Bundan sonra birkaç yıl boyunca daha önce kendisine sığınmış olan Bahriyye Memlükleri'nin isyanlarıyla uğraşan el-Melikü'n-Nâsir, onları Filistin'de mağlup etti (657/1259).

Bu sıralarda hem el-Melikü'n-Nâsir hem Halife Mûsta'sım-Billâh yaklaşmakta olan Moğol tehlikesinin ciddiyetini kavrayabilmiş değildi. Moğollar'ın bölgeye gelmesinden itibaren çeşitli vesilelerle onlara elçi ve hediyeler gönderen, hatta 648'de (1251) Moğol hanından tamga ve eman alan el-Melikü'n-Nâsir, Bağdat'ın düşmesinin ardından (656/1258) oğlu el-Melikü'l-Azîz'i hediyelerle birlikte Hülâgû'ya gönderdi. Bu hediyeleri beğenmeyen Hülâgû,

lâgû, el-Melikü'n-Nâsir'in bizzat kendisinin gelerek itaat arzemesini istiyordu. Bazı kumandanları el-Melikü'n-Nâsir'a Hülâgû ile anlaşmasını tavsiye ettiler. Memlük Sultanı Kutuz da Moğollar'la savaşmak isterse hizmetinde olacağını bildirdi. Ertesi yıl Moğollar Harran ve el-Cezîre'yi ele geçirip Halep yakınlarına kadar geldiler. el-Melikü'n-Nâsir'in nâibi olarak Halep'te bulunan kardeşi el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah Moğollar'la çarpışmak üzere şehirden çıktıysa da yenilerek geri çekildi.

Birze'ye gelen el-Melikü'n-Nâsir'a, burada onun Moğollar'la mücadele konusundaki kararsızlığından şikâyetçi olan Memlükler tarafından suikast düzenlendi. Ölümünden kurtulmayı başaran el-Melikü'n-Nâsir Dimaşk Kalesi'ne sığındı. Bunun üzerine Memlükler kardeşi el-Melikü'z-Zâhir Gâzi'yi sultan ilân ettiler. 9 Safer 658'de (25 Ocak 1260) Halep Moğollar'ın eline geçti. Halep Kalesi de bir ay kadar dayandıktan sonra teslim oldu. Bunun Hama ve Humus'un teslimi takip etti. Halep'in düştüğünü haber alan el-Melikü'n-Nâsir'in Dimaşk'ı terk ederek Gazze'ye gitmesi üzerine Dimaşklılar şehri Hülâgû'ya teslim etmeye karar verdiler. 17 Rebîülevvel 658'de (2 Mart 1260) Dimaşk'a giren Ketboğa Noyan bir müddet sonra kalede süren direnişi de kırarak şehre hâkim oldu. Moğollar Dimaşk'a dokunmamakla beraber Gazze'ye kadar diğer yerleşim merkezlerini yağmaladılar. Halep'te bir süre kalan Hülâgû, Ketboğa Noyan'ı Halep'e, Baydora'yı da Dimaşk'a nâib tayin ettikten sonra doğuya yöneldi.

Gazze'de daha önce anlaşmazlığa düştüğü Memlükler'le bir araya gelen el-Melikü'n-Nâsir buradan Arış'e geçerek Mısır Memlük Sultanı Kutuz'dan yardım istedi. Kutuz'un Sâlihiye'de buluşma önerisinin bir hile olabileceğini düşünüp ailesini ve ordusunu gönderdi, kendisi çok az bir kuvvetle bölgede güvenli bir yer aramaya başladı. Birketüzizâ yakınındayken teberdârı Hüseyin el-Kürdî tarafından Moğollar'a teslim edildi. Daha sonra Hülâgû ile anlaşmak üzere Tebriz'e götürüldü. Hülâgû kendisine topraklarının geri verileceğini vaad etti. Ancak bu sırada Moğollar'ın Aynicâlût Savaşı'nda Memlük kuvvetlerine yenildiğini öğrenen Hülâgû, öfkelenerek el-Melikü'n-Nâsir'in yanındaki adamlarıyla birlikte öldürülmesini emretti. Onun ölümüyle Eyyûbîler'in Halep ve Dimaşk'taki hâkimiyeti fiilen sona ermiş oldu (Şevval 658 / Eylül 1260). Kaynak-

larda cömert, yumuşak huylu ve kararsız bir kişi olarak tanıtılan el-Melikü'n-Nâsır'ın Dimaşk'ta yaptırdığı medrese ve türbe günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/2, s. 734-735, 737-738, 760-761, 770 779-780, 783, 785, 787, 793; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, III, 221, 225-226, 230-269; Mekîn, *Ahbarü'l-Eyyûbiyyîn* (nşr. Cl. Cahen, *BEO* içinde), XV (1955-57), s. 154, 156-159, 161, 164, 170-176; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 10; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, IV, 283; V, 116, 118-123, 131, 179-185, 279-280, 281-293, 294-295, 308, 311-314, 326-327, 330, 358-360, 377; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (trc. Muhammed Sâdik Neş'et v.dğr.), Kahire 1960, II/1, s. 308-322; Baybars, *Zübdetü'l-fikre fi târihi'l-hicre* (nşr. D. S. Richards), Beyrut 1998, s. 6-7, 13, 19, 25, 34, 43, 48, 49, 52-53; Yûnîni, *Zeylû Mir'âtü'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 12, 45, 49-50, 51, 342-343, 349-356, 377, 381, 460-464; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbârü'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 260-261, 265, 270-276, 280, 283, 287, 289-291, 293, 298, 299-300, 305-314, 322-323; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/1, s. 253-255; I/2, s. 271-272, 311, 317, 323-324, 332, 337, 367, 369, 370, 372-377, 379-381, 383-386, 392-393, 396-398, 402, 406, 407, 410, 411, 414-420, 422, 426, 434; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977, s. 229, 286-287, 291-292, 294-297, 301, 306-307, 309-363, ayrıca bk. İndeks; a.mlf., "Nâsir", *EL²* (İng.), VII, 990-991; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 235, 236, 259-261; P. Thorau, *The Lion of Egypt, Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (trc. P. M. Holt), London-New York 1992, s. 20, 44-77; Mustafa Kılıç, *Melik Nâsir Salahaddin Yusuf II Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicrî 634-659 / Miladî 1236-1261)* (doktora tezi, 2001), MÜ Tükiye Araştırmaları Enstitüsü; K. V. Zetterstéen, "Nâsir", *İA*, IX, 86-87.

CENGİZ TOMAR

el-MELİKÜ'S-SÂLİH, Ebü'l-Fidâ

(أبو الفداء الملك الصالح)

Ebü'l-Fidâ el-Melikü's-Sâlih İmâdüddîn İsmâil b. Muhammed b. Kalavûn (ö. 746/1345)

Memlük sultanı
(1342-1345).

726'da (1326) doğdu; Muhammed b. Kalavun'un tahta geçen dördüncü oğludur. Kardeşi el-Melikü'n-Nâsir Şehâbeddin Ahmed'in Kerek'e giderek devleti oradan yönetmeye kalkması ve Mısır'a dönmeyi reddetmesi üzerine Kahire'de ileri gelen emirler tarafından 22 Muharrem 743'te (27 Haziran 1342) el-Melikü's-Sâlih İmâdüddîn unvanıyla tahta çıkarıldı. O sırada on yedi yaşında olan el-Melikü's-Sâlih İsmâil de diğer sultanlar gibi kendisini

tahta çıkaran emirlerin gölgesinde kaldı. İlk icraatı arasında yer alan geniş kapsamlı bir aflatı idam mahkûmları hariç diğer mahkûmları serbest bıraktı. Devlet işleri üvey babası Emîr Argun el-Alâî tarafından yürütüldü. Onun üzerinde nüfuz sahibi olan diğer bir emîr ise nâibü's-saltana Aksungur es-Sellârî idi; ayrıca eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle saraydaki kadınların ve harem ağalarının nüfuzu da artmıştı.

el-Melikü's-Sâlih'in zamanı daha ziyade taht kavgalarıyla geçti. Önce kardeşi Ahmed'e mektup yazarak Kerek valisi sıfatıyla kendisine itaat etmesini ve yanındaki sultanlık âlâmetlerini Mısır'a göndermesini istedi. Ancak kardeşinin tahtını geri almak için Mısır seferine hazırlandığı haberini aldı. Bu durum karşısında ondan erken davranıp Kerek üzerine ilk ordusunu gönderdi (Rebîülâhîr 743 / Eylül 1342). Safed ve Gazze nâiblerine de oraya yardım birlikleri yollamalarını emretti. Kısa bir süre sonra diğer bir kardeşi Ramazan Kahire'deki bazı kumandanların desteğiyle isyana karar verdi. Durumu öğrenen sultan ondan teslim olmasını istedi; buna yanaşmayınca da üzerine kuvvet gönderdi. Bu kuvvetler karşısında tutunamayan Ramazan Kerek'e kaçmaya çalışırken yakalanıp öldürüldü (743/1342). el-Melikü's-Sâlih, bu isyanı bastırdıktan sonra kardeşlerini destekledikleri gerekçesiyle pek çok emîri tutuklatarak bazılarını öldürttü. Ardından Kerek seferi için daha kapsamlı hazırlıklar başlattı ve özellikle benzeri görülmemiş büyüklükte mancınıklar yaptırdı. Mısır ve Suriye'den arka arkaya sevk edilen yeni birliklerle iki yıldan fazla sürdürülen kuşatma neticesinde Ahmed teslim olmak zorunda kaldı ve tutuklanmasından sonra el-Melikü's-Sâlih'in Kahire'den gönderdiği bir emîr tarafından öldürüldü (4 Rebîülevvel 745 / 16 Temmuz 1344). Aynı günlerde Mısır ve Suriye'deki Bedeviler isyan etmiş, idareyi ele geçirmek için birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girmişlerdi. Ayrıca Suriye'deki, Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'daki Bedeviler de kendi aralarında savaş halindeydiler. Bu durum yol emniyetini tehlikeye düşürdüğü gibi sulama sistemine de zarar veriyordu. Vergiler toplanamaz oldu, ayrıca ülkede fiyatlar arttı. Sultan Venedikliler'e ticarî imtiyazlar tanıdı. Avrupa ülkeleriyle Memlük Sultanlığı arasındaki ticarî ilişkiler geliştirildi ve Avrupalı tüccarların baskısıyla, papalığın Akkâ'nın düşüşünden (690/1291) itibaren elli yılı aşkın bir süredir uyguladığı ambargo kaldı-

rıldı. Böylece ülkede kısmî bir refah sağlanmış oldu.

Kerek'in alınmasından bir süre sonra hac hazırlıklarına başladığı sırada rahatsızlanan el-Melikü's-Sâlih hastalığının ağırlaşması üzerine üvey babası Argun el-Alâî ve arkadaşlarının baskısıyla anne-baba bir kardeşi Şa'bân'ı veliht tayin ettiğini açıkladı. 4 Rebîülâhîr 746'da (4 Ağustos 1345) öldü ve babasının türbesine defnedildi. Kardeşi Şa'bân el-Melikü'l-Kâmil unvanıyla tahta çıktı.

Dindar, cömert, hayır sever, halka karşı yumuşak ve âdil bir sultan olduğu söylense de Makrîzî'nin belirttiğine göre el-Melikü's-Sâlih İsmâil sadece saltanatının ilk günlerinde dindarlığını ve güzel ahlâkını korumuş, zamanla kendisini eğlenceye kaptırıp devlet işlerini bir tarafa bırakmıştır. Sarayda nüfuzları artan kadınlar ve harem ağaları iktâ dağıtımları dahil devlet işine karışmaya başlamışlar, hatta yüksek rütbeli kumandanlar kendilerine başvuruları onlara göndermek durumunda kalmışlardır (*es-Sülûk*, II/3, s. 678-680). Dedesi Kalavun'un medresesinde dört mezhep mensubu kadılar için yeni dersler koyduran el-Melikü's-Sâlih imar işlerine de önem vermişti. Pek çok cami ve medreseyi onartmış, bunlar için vakıflar tahsis etmiştir. Yaptırdığı mimari eserlerin en meşhuru Kal'atülcabel'in yanındaki bir bahçede yer alan muhteşem Düheyşe Köşkü'dür. Onun zamanında gerçekleşen dikkat çekici bir olay da Delhi Sultanı Muhammed Tuğluk'un Kahire'ye gösterişli bir elçilik heyeti göndererek üç yıl önce uzaktan biat edip adına para bastırdığı Abbâsî Halifesi Müstekfî-Billâh'tan menşur ve din âlimleri talebinde bulunmasıdır (Bayur, I, 326-327).

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, IX, 219-220; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 202-215; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih fi eyyâmü'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1986, III, 40-78; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-şemîn* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1405/1985, II, 183-184; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VIII, 360-362; IX, 104-110; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), II/3, s. 619-680; a.mlf., *el-Hıta*, II, 240; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine* (nşr. M. Abdülhamîd Han), Haydarâbâd 1972, II, 452-453; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 78-96; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I/1, s. 498-506; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi* (Ankara 1940), Ankara 1987, I, 326-327; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlükler*, İstanbul 1991, VII, 84-85; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Melikü's-Sâlih", *İA*, VII, 680-681; Amalia Levanoni, "al-Malik al-Sâlih", *EL²* (İng.), VIII, 986.

İSMAİL YİĞİT